

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
ПРАВОСЛАВЕН БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“, СКОПЈЕ

ЦРКВА И МИСИЈА

Зборник на трудови од Шестиот и Седмиот
Светиклиментов научен собир
(2022 и 2023)

Црква и мисија

Зборник на трудови од Шестиот и Седмиот
Светиклиментов научен собир (2022 и 2023)

Издавач:

Православен богословски факултет
„Свети Климент Охридски“ – Скопје

Главен уредник:

Ѓоко Ѓорѓевски

Технички уредник:

Милан Ѓорѓевиќ, ереј

Лектура и компјутерска подготовка:

Зорица Велкова

Дизајн на корица:

игумен Агатон Апостоловски

Печат:

Контура – Скопје

Тираж:

100 примероци

ЦРКВА И МИСИЈА

Зборник на трудови од Шестиот и Седмиот
Светиклиментов научен собир
(2022 и 2023)

Скопје 2024

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

271.2-72(062)

271.2-36Климент Охридски,св.(062)

Црква и мисија : зборник на трудови од Шестиот и Седмиот Светиклиментов научен собир (2022 и 2023) / [главен уредник Ѓоко Ѓорѓевски]. - Скопје : Православен богословски факултет “Св. Климент Охридски”, 2024. - 175 стр. ; 25 см

Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-9989-743-32-0

1. Светиклиментов научен собир (6 ; 2022) 2. Светиклиментов научен собир (7 ; 2023)
а) Климент Охридски, св., 840-916 -- Собири б) Еклисиологија, православна -- Собири

COBISS.MK-ID 65016069

Анета ЈОВКОВСКА

ДИЈАЛОШКИ АСПЕКТ НА ХРИСТИЈАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ КАКО ОСНОВА ЗА ЛИЧНОСЕН РАСТ И ПРЕОБРАЗБА

Апстракт

Целта на овој труд е да го истражи односот помеѓу православното христијанско учење за човекот и вредностите од една страна и секуларната идеологија од друга страна. Преку објаснување на главните карактеристики на секуларизмот, неговото потекло и различни форми на пројавување, доаѓаме до можните одговори на Црквата кон оваа епохална идеологија.

Клучни зборови: секуларизам, световно, свето, духовно, материјално, образование, вредности, општество, култура.

Сите сериозни промени кои денес се иницираат во образованието се поврзани со трендовите на хуманистичката и хуманитарната образовна парадигма, при што фокусот е на личноста – нејзиниот сеопфатен развој и односот со другите. Без разбирање на ваквиот пристап, невозможно е да се зборува за ефективност во решавањето на основните проблеми на современото образование. Тука се гледа ученикот во сложен систем на интеракција со други субјекти од образовната средина, а од наставникот се бара да има развиени способности за извршување на воспитно-образовните активности врз основа на принципите на толеранција, дијалог и соработка.

Во меѓувреме, и покрај одредени позитивни резултати и интерес на наставниците за интеракцијата помеѓу субјект и субјект, педагошката пракса сè уште е фокусирана на субјект-објект интеракција помеѓу наставникот и ученикот, и перцепција на ученикот од страна на наставникот главно во неговата социјално-училишна улога. Голем број истражувања покажуваат дека во наставата најмногу е присутен монолошкиот стил на комуникација

на наставникот со учениците. Помалку се присутни наставниците со развиени комуникациски вештини и нивна флексибилна употреба со цел манипулативна контрола на учениците, а најмалку се присутни наставници кои имаат развиено дијалогско-комуникациски стил, кој се карактеризира со комбинација на добронамерни барања и доверба.¹ Слабата имплементација на идеите за дијалогска интеракција во наставната пракса, како што е докажано во голем број истражувања,² се должи на тоа што, во современата настава, не се посветува доволно внимание на обука на наставниот кадар за формирање на професионална позиција, која претпоставува разбирање на човековата природа и емпатичен однос кон ученикот како носител на различни аспекти на себството, различни статуси и улоги.

Проблемот на формирање на професионална педагошка позиција на наставникот, која се заснова на создавање нови семантички односи помеѓу наставникот и учениците, е во фокусот на научните интереси на многу православни педагози: С. В. Белова, Б. С. Братус, К. В. Романов, Ј. С. Богачинскаја, В. И. Слободчиков, Е. Шестун и други. И покрај сета вредност и длабочина на резултатите од истражувањата во оваа област, останува отворено прашањето за формирање дијалогска позиција на наставникот од перспектива на културно-антрополошки пристап, кога односот кон ученикот е поврзан со неговото перципирање низ призмата на христијанската слика за човекот. Исто така, како предмет на посебно научно истражување не се зема предвид процесот на формирање на дијалогската позиција на идниот наставник, во контекст на изучувањето на педагошките дисциплини, корелациски и во согласност со православните вредности. Педагогијата како наука и уметност на образованието и изучувањето на педагошките дисциплини треба да го содржи богатото искуство акумулирано во различ-

¹ Колоскова, И. В. *Формирование диалогической позиции будущего учителя в процессе преподавания педагогических дисциплин в вузе*, автореферат дисс. канд. пед. наук, Волгоград, 2011, 27.

² Види: Белова С.В., *Педагогика диалога: теория и практика построения гуманитарного образования*, Москва: АПК и ПРО, 2006; Богачинская Ю.С., „О диалогическом подходе в воспитании“, *Гуманизация образования и проблемы развития личности*, сб. науч. ст., Волгоград: Перемена, 2000, стр. 71-80; Братусь Б.С., „Образ человека в гуманитарной, нравственной и христианской психологии“, *Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии*, Москва: Смысл, 1997, 67–91; Романов К.В., „Культурно-антропологический подход к философии осмысления методологических основ новой школы“, *Педагогика*, № 5, Москва, 2009, 27–32; Слободчиков В. И., *Антропологическая перспектива отечественного образования*, Екатеринбург: Изд. отд. Екатеринбургской епархии, 2009 и Шестун Евгений, прот., *Православная педагогика*, Москва: Про-пресс, 2001.

ни области и гранки на човековото знаење, особено земајќи ги предвид религиските вредности.

Денес, во образованието се важни проблемите кои се во согласност со идеите на културно-антрополошкиот пристап: враќање на интегритетот во содржината на образованието; стекнување единство во образовно-воспитната дејност; откривање на јасното значење на образовниот процес и за ученикот и за неговото семејство.³ Следствено, важно е идните наставници да ги сфатат нивните професионални активности како олеснување на процесот на „интеграција на човекот, што вклучува развој на сите негови особини и сите негови аспекти, а притоа, почитувајќи го хиерархискиот принцип во структурата на човекот“.⁴

Улогата на духовните и моралните вредности во развојот на една личност е докажана во Православната црква (отец А. Кураев, Л. В. Сурова и други), но и одредени световни педагози тоа го потврдуваат (Т. В. Власова, А. Минкин, В. И. Слободчиков, Т. И. Петракова и други). Сепак, прашањето за вредностите на православната вера, кои се структурен елемент на содржината на педагошките дисциплини и еден од условите за формирање на дијалошката позиција на идните наставници, сè уште е надвор од опсегот на научното внимание.

Вредностите на православната вера, како што се: соборноста, љубовта кон ближниот, трпението и смиреното, ни овозможуваат да го разгледаме педагошкиот процес во неговата фундаментална нецелосност и од гледна точка на човекот како божествена креација, која се карактеризира со различност и повеќекратна реалност. Од теолошка перспектива, не постои само емпириско „Јас“ на секојдневната самосвест со неговите присутни, ограничени психолошки карактеристики кои претставуваат предмет на традиционалните научни психолошки и педагошки истражувања, туку и повисоко „Јас“, кое ја содржи целата полнота на можности кои во перспектива човекот може да ги открие во текот на својот животен пат, во услови на просторно и временско ограничување и одредена социо-културна средина. Идејата за повисокото „Јас“ истражувачите ја гледаат како идеја која има универзален карактер, а не како формулација. Во христијанската антропологија тоа е поим за Божјиот лик во човекот, чиј носител е секој човек, дури и ако самиот тој тоа не го знае или својот живот не го ускла-

---

³ Романов К.В., „Културно-антропологический подход к философии осмысления методологических основ новой школы“, *Педагогика*, № 5, Москва, 2009, 27–32.

⁴ Шестун Евгений, прот., *Православная педагогика*, Москва: Про-пресс, 2001, 32–33.

дува во согласност со тоа. Поради тоа, „во идеален случај“, пишува А. А. Мелик-Пашајев, „развојот на човекот може да се дефинира како создавање на самиот себе, што во исто време значи постоење на самиот себе или реализација на вистинското 'Јас' во човековата самосвест, живот и дејност. Тоа духовно создавање на самиот себе во христијанската педагогија се нарекува 'уметност над уметностите' и може да се спореди со чистење на ликот на светител на потемната икона“.⁵ Односот помеѓу емпириското „Јас“ и повисокото „Јас“, нивното движење кон средба на едното со другото, претставува „вертикална“ димензија на развојот како таков, за разлика од „хоризонталната“ измена која не може да претставува развој во квалитативна смисла на зборот.

Во согласност со целите на ова истражување, ја истраживме суштината на дијалошката позиција на наставникот во контекст на идеите на културно-антрополошкиот пристап и ги идентификувавме карактеристиките на формирање на оваа позиција кај идните наставници. Разбирањето на дијалошката позиција во односот на наставникот кон самиот себе и со ученикот се заснова на знаење за мултидимензионалноста, нецелосноста, субјективноста на човекот и неговото образование како востановување на интегритетот. Мултидимензионалноста на човекот е претставена во истражувањата преку категориите: „самопотврдено Јас“ и „рефлексивно Јас“ (С. К. Бондирева, Д. В. Колесов), „социјално Јас“, „духовно Јас“, „физичко Јас“, „интимно Јас“, „јавно Јас“, „морално Јас“, „семејно Јас“ (В. Џејмс, К. Роџерс, М. Розенберг итн.), „сегашно Јас“ и „потенцијално духовно Јас“ (Т. А. Флоренскаја).

Во психологијата широко се разгледуваат разни инстанци на човекот: индивидуа, субјект, личност, индивидуалност, универзум. Во христијанската традиција (Н. А. Берјаев, В. Н. Лоски, В. С. Соловјев, П. А. Флоренски и Е. Шестун), човекот е претставен во различни ипостаси преку призмата на телесното, душевното и духовното триединство и од перспектива на „другоста“ како „продолжение на себеси во Другиот“. Едно лице, во фигуративниот израз на М. К. Мамардашвили, „распнат“ меѓу телото и духот е битие, призвано да се „изгради“ себеси.

Во педагошката реалност, ученикот се јавува не само во својата социјална функција како ученик, туку и како носител на неговата култура, манифестирани и неманифестирани „образи“, во сета различност на неговите „Јас“ статуси и улоги. Од наставникот често се бара мудрост за пониз-

---

⁵ Мелик-Пашаев А. А., *Мир художника*, Москва: Прогресс-Традиция, 2000, 31–33.

но да ги воочи во ученикот сите аспекти на неговата личност и различните манифестации, со почит пред тајната на неговиот човечки развој.

Неопходно е да се совлада уметноста на поучување и воспитување, при што наставникот нема да се меша во процесот на развој на ученикот, туку ќе му помогне да го реализира сопствениот развој и да научи да управува со него.⁶ Оттука, во нашето истражување, дијалошката позиција на наставникот се разбира како систем на вредносни, емпатични и позитивни односи кон ученикот како Другиот кој поседува мноштво различни аспекти на „Јас“. Земајќи ги предвид досегашните знаења за структурната организација на образовниот процес, се открива структурата на дијалошката позиција на наставникот. Таа претставува единство на следниве компоненти: емоционално-вредносна (прифаќање на вредноста на ученикот како носител на повеќе „Јас“ – потенцијални и реални „човечки образи“, како и духовна поврзаност со нив), комуникациско-бихејвиорална (градење комуникација со ученикот врз основа на идеите за љубов, милост, трпение, единство и смирение пред „тајната“ на неговиот човечки развој), духовна дејност (способност да се организира просторот за соработка со ученикот и да се поддржи процесот на неговото духовно самоусовршување).

Врз основа на содржината на концептот на дијалошката позиција и неговата структура, како и суштината на образованието, разгледувана во контекст на идеите на културно-антрополошкиот пристап, се утврдуваат функциите на дијалошката позиција на наставникот во интегралниот образовен процес. Меѓу нив е стимулирачко-фасцилитаторската функција (обезбедување решенија за проблемите кои вклучуваат создавање заедница помеѓу наставникот и ученикот врз основа на прифаќање, соработка и поддршка); комуникациско-конструктивна (наменета да развие емоционално-сетилен однос кон ученикот), преобразителна дејност (поврзана со можноста за практична трансформација на образовниот простор во поле за соработка), духовно развивање (со цел воведување духовни вредности и развој на целокупниот потенцијал на ученикот).

Формирањето на дијалошката позиција на наставникот го претставува неговото влегување во светот: субјект – субјективни односи. Ова е сложен процес во кој вредносните ставови и активности формираат единствена целина, која постои благодарение на детермираната заемна врска помеѓу вредносното сознание и однесувањето. Во овој случај, мислиме на вредности кои овозможуваат да се зборува за нивното универзално, кул-

---

⁶ Според: Белова С.В., *Педагогика диалога: теория и практика построения гуманитарного образования*, Москва: АПК и ПРО, 2006.

турно, безвременско значење, за нивната трајност, стабилност и традиционализам. Како што истакнува Б. С. Братус, сега „дојде време да ги разбереме и избереме општите значења и насоки, како и да разбереме и искрено да признаеме на каков човечки образ ние ќе му служиме, соработувајќи во нашата професионална дејност“.⁷

Од овој аспект се поставува прашањето за православните вредности како вредности на „педагогија на слободата“, која се заснова на духовноста. Таа е спротивно на „монашката педагогија“ која се карактеризира со аскетски подвиг и повлекување од светот, но спротивно и на „световната педагогија“ која денес нуди конформизам.⁸ Така, формирањето на дијалошката позиција на наставниците е специфичен вид активност чија цел е осознавање на потребата за градење на вредносни односи со ученикот, како носител на повеќе „Јас“, развивајќи ја способноста за позитивно влијание врз духовното „Јас“ на ученикот, односно развој и негување на личната култура, во чија основа лежи христијанскиот образ на личноста.

Составувајќи ја суштинската основа на процесот на изучување на педагошките дисциплини, православните вредности: духовност, љубов, чувство на единство, трпение, смирение и други, ни овозможуваат да го согледаме материјалот на овие дисциплини низ призмата на одреден светоглед. Тие им помагаат на наставниците да ја разберат содржината на образованието, структурата на педагошката дејност, педагошката комуникација, улогата на педагошките позиции во контекст на трансперсонално постоење на личноста; понатаму, да се разберат задачите на духовниот развој и моралните односи помеѓу субјектите на образованието. Овие вредности му овозможуваат на наставникот да развие широк поглед на полнотата на човековата реалност, вклучително и на педагошката реалност. Тие помагаат да се увиди потенцијалната нецелосност на ученикот и важноста на дијалошката комуникација за повеќе аспекти на личноста на ученикот.

Во согласност со претходно дискутираните концепти на дијалошката позиција, православните вредности и формирањето на дијалошката позиција во услови на изучување на педагошките дисциплини (идни наставници), развиен е систем на критериуми, кои вклучуваат:

а) емоционално-вредносен што укажува на присуство на позитивна емоционална поврзаност со ученикот како носител на повеќе различни ас-

---

⁷ Братус Б.С., „Образ человека в гуманитарной, нравственной и христианской психологии“, *Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии*, Москва: Смысл, 1997, 90.

⁸ Според Шестун Евгений, *цит. дело*.

пекти на себството, различни статуси и улоги или „образи“, препознавање на неговото самопочитување и прифаќање на неговата личност без осудување;

б) комуникациско-емпатичен, кој ја открива способноста за градење на вредносно-ематична комуникација со ученикот; способност да се биде флексибилен во оваа комуникација и да се разбере себеси низ призмата на својот професионален призив кој вклучува и создавање на услови за квалитетен психички и духовен развој на Другиот;

в) рефлексивно-дејносен, кој ни дава увид во способноста да се процени нечиј потенцијал и позитивно да се влијае на ученикот, како и способност да се организира процесот на духовно соразвивање, врз основа на проучување на православните вредности.

Утврдените критериуми, идеите за функциите и структурата на дијалогската позиција претставуваат основа за определување на различни степени на развиени комуникациски вештини кај наставниците, и тоа:

а) Нулта ниво – егоистично-монолошки став кон себе и другиот – се одликува со егоцентричност, еднострана и ниско функционална перцепција на личноста, одбрана на својата „вистина“ и слаб развој на рефлексивната сфера;

б) Низок степен – прифаќање на самопочитувањето на личноста и повеќекратните нејзини аспекти; разбирање на уникатноста на личноста и будење на интерес за Другиот; желба за духовна комуникација со Другиот, како и желба за самоподобрување;

в) Среден степен – духовно-дијалогска комуникација; способност емпатично да се слушне Другиот, да се градат конструктивни односи со него, врз основа на разбирање на неговиот духовен свет; да се создаде собитијна заедница и комуникативна ситуација која придонесува за развој на вредносниот систем кај ученикот;

г) Висок степен или кокреација – способност да се создаде заеднички простор за продуктивна и креативна дејност, заснована на општите принципи на православната христијанска вера.

Од сето погоре наведено, може да се заклучи дека изучувањето на православните вредности и психолошките алатки за асертивна комуникација се од голема важност да бидат дел од курикулумот на педагошките факултети каде се подготвува идниот наставен кадар, развивајќи ги своите комуникациски вештини уште за време на студиите. Градењето на дијалогска

позиција кај идните наставници вклучува и барање на соодветен метод за обезбедување на таквата обука. Притоа, се смета за адекватен методот на рефлексија на собитијно дејствување – собитијност, содејствие со Другиот при неговото самоподобрување претставува доследност кон идеите за православните вредности. На студентите на педагошките факултети би било пожелно да им се обезбедат соодветни курсеви при кои ќе им бидат понудени ситуации со што ќе можат да учат и да ги осмислат своите постапки токму како акти на интеракција со Другиот (вклученост, сочувство, сострадание, сознание, соучество, соборност, сотворештво и заеднички развој).

Дијалошката позиција при ваквите курсеви треба да се гради кај наставниците во фази. Првата фаза – вредносна ориентација – пожелно е да вклучува запознавање на наставниците со христијанските вредности како компонента на содржината на универзалната човечка култура. Во оваа фаза важно е да се создаде ситуација на „рефлексија на собитијно дејствување“, поврзана со свесноста за вредностите кои постојат во православната христијанска вера и пројавување на личен однос кон нив. На пример, од идните наставници може да се побара да си ја претстават сликата за нивната идна педагошка реалност преку „образот“ смирение, трпение и љубов кон ближнот. Студентите на педагошките факултети уште на првата фаза треба да се запознаат со толкувањето на педагошките категории „образование“ „поучување“ и „воспитание“ од гледна точка на православната христијанска педагогија.

Во втората оперативно-комуникативна фаза потребно е да се совладаат вештините на дијалошкото општење со себе и со Другиот како носител на Божјиот образ. Ситуацијата на рефлексија на собитијното дејствување овде претставува момент на емпатична отвореност и анализа на комуникацијата со Другиот (наставник, студент, ученик), заснована на прифаќање на православните вредности. Може да се развијат и идеи за педагошки работилници со тема: „Разбирање“, „Педагогија на дијалогот“, „Дијалошки вредности на наставникот: љубов, трпение и смирение“, „Заедница во образовниот простор“ итн.

Во третата конструктивно-творечка фаза, сцената на ваквите педагошки работилници треба да биде насочена кон конструирање на образот на дијалошкиот наставник и рефлексија на личната духовност, како основа за идната професионална дејност, како и за барање на услови за понатамошен развој преку вклучување во волонтерски активности (кои вклучуваат организација на празнични настани, промоции, летни детски кампови и адекватни општествено-продуктивни активности). Во оваа фаза од студен-

тите на педагошките факултети може да се побара да развијат проекти како тест задача на тема: „Совест“, „Вклученост“, „Содејствие“ и слично.

Во различните фази на работа со студентите, внимателно треба да се следи динамиката на развој на нивниот вредносен однос кон човекот (самите себе, професорите и учениците), како предмет на психосоматска индивидуалност, социјална интеракција, духовен развој и професионално сознание. Методот на размислување за дејството на настаните се очекува да им овозможи на студентите на педагошките факултети постепено да ја прошират својата визија и значењето на нивните разновидни односи (комуникативни и духовни врски).

Развојот на педагошките услови треба да биде спроведен во согласност со логиката на следните задачи: актуализација на вредностите на православната христијанска вера, организација на дијалошката комуникација во процесот на обука на студентите; проучување на личноста на ученикот како носител на повеќе „човечки образи“; креирање на педагошки работилници; размислување за сопствениот духовен развој и создавање на ситуации за заедничка творечка дејност.

Со воведувањето на експериментални педагошки работилници за идните наставници кои ќе ги опфатат сите фази на дијалошкиот процес, може да се потврди потребата од пронаоѓање нови можности за запознавање на идните наставници со вредностите на православната христијанска вера, насочувајќи ги надвор од „сидовите на универзитетот“ – во социјалната средина, каде што ќе имаат многу можности за средба со учениците и нивните различни личносни аспекти, разновидни „образи“ на учениковото „Јас“ во смисла на различни статуси и општествени улоги. Оттука, формирањето на дијалошката позиција кај идните наставници, преку ваквите работилници и методи, воведени во курикулумот на педагошките дисциплини кои ги изучуваат за време на студирањето на педагошките факултети, може да придонесе за подлабоко совладување на наставната професија, како и да обезбеди нивна подготвеност да создаваат длабоки и квалитетни односи на соработка со учениците.

Aneta JOVKOVSKA

DIALOGIC ASPECT OF CHRISTIAN EDUCATION
AND UPBRINGING AS A BASIS FOR PERSONAL GROWTH
AND CONVERSION

Summary

This research shows the scientific basis for the formation of a dialogic position between the teacher and the students, which is considered in the context of the cultural-anthropological approach and reflects the positive attitude to the student. Orthodox values are shown as an essential basis for teaching, and the method of cooperation in the process of formation of the studied position is also revealed.

Keywords: dialogic position, personality, cultural-anthropological approach, orthodox values, teaching methods.

СОДРЖИНА

ВОВЕДНИ ЗБОРОВИ	5
ЕДНА, СВЕТА, СОБОРНА И АПСОТОЛСКА ЦРКВА	
Ѓоко ЃОРЃЕВСКИ СТАРОЗАВЕТНАТА ЦРКВА ВО СВЕТОТО ПИСМО	9
Виктор НЕДЕСКИ СТАВОВИТЕ НА ДИМИТРИЈ ХОМАТЕН ЗА ЛАТИНСКАТА ЦРКВА ИЗРАЗЕНИ ВО ОДГОВОРИТЕ ДО СРПСКИОТ КРАЛ СТЕФАН РАДОСЛАВ	15
Александар КРСТАНОСКИ ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК ВО СЛУЖБА НА ЕДИНСТВОТО НА ЦРКВАТА	29
Стефан ГОГОВСКИ ОНТОЛОШКАТА ПРЕОБРАЗБА КАКО АНТРОПОЛОШКО-МЕТАФИЗИЧКА РЕАЛНОСТ НА ЧОВЕКОВОТО БИТИЕ	41
Анета ЈОВКОВСКА ДИЈАЛОШКИ АСПЕКТ НА ХРИСТИЈАНСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ВОСПИТАНИЕ КАКО ОСНОВА ЗА ЛИЧНОСЕН РАСТ И ПРЕОБРАЗБА	53
МИСИЈА И СЕКУЛАРИЗАМ	
Ѓоко ЃОРЃЕВСКИ МАКЕДОНИЈА МЕЃУ СЕКУЛАРНОСТА И СЕКУЛАРИЗАЦИЈАТА НА ПАТОТ КОН ЕВРОПСКАТА УНИЈА	65

Анета ЈОВКОВСКА ЦРКОВНИ НАРАТИВИ И СЕКУЛАРНА ИДЕОЛОГИЈА	77
Бобан ПЕТРОВСКИ ИСТОРИЈАТА НА СРЕДНОВЕКОВНА ЕВРОПА И ЦРКВАТА: „ИСТРАЖУВАЊА“ СО ПРИМЕНА НА ГЕНЕРАТИВНАТА ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА	85
Дарко АНЕВ НОВОЗАВЕТНАТА СТРУКТУРА НА РАНОХРИСТИЈАНСКОТО ПОИМАЊЕ НА МИСИОНЕРСТВОТО	109
Александар КРСТАНОСКИ ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК ВО СЛУЖБА НА МИСИЈАТА НА ЦРКВАТА ВО МАКЕДОНИЈА	131
Стефан ГОГОВСКИ СЕКУЛАРИЗМОТ КАКО АПСОЛУТЕН ЛИБЕРАЛИЗАМ	143
Виктор НЕДЕСКИ ПРОБЛЕМОТ НА БОГОСЛОВСКАТА СЕКУЛАРИЗАЦИЈА	155

ДОДАТОК

Мирослав МАЈ-БОРОДА СЛУЖЕБНИК НА МИТРОПОЛИТОТ КРАТОВСКИ МИХАИЛ (БАИЧИЌ) ВО КОЛЕКЦИЈАТА НА ЧЕРНИГОВСКИОТ ИСТОРИСКИ МУЗЕЈ	165
--	-----

ЦРКВА И МИСИЈА
Зборник на трудови од Шестиот и Седмиот
Светиклиментов научен собир
(2022 и 2023)

Издавач
Православен богословски факултет
„Свети Климент Охридски“ – Скопје

Прво издание
2024

Печатница
Контура,
М. Теодосиј Гологанов бр. 132
Скопје

Тираж
100 примероци